

CHS 3408 การประเมินคุณภาพของกัญชาและพืชสมุนไพร

Quality Assessment of Cannabis and Medicinal Plant

ดร.สุวดี โชคชัยศิริ
สาขาวิชาเภสัชศาสตร์
วิทยาลัยสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

คุณภาพและมาตรฐานสมุนไพรไทย

สมุนไพรแต่ละชนิดประกอบด้วยองค์ประกอบทางเคมีหลายชนิด แนวทางที่จะทำให้ได้วัตถุดิบ สมุนไพรที่มีคุณภาพ ต้องวางแนวทางปฏิบัติมาตรฐานสำหรับการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร เพื่อ ผลิต วัตถุดิบสมุนไพรให้ได้ตามข้อกำหนดมาตรฐาน ซึ่งจะมีการควบคุมคุณภาพตลอดกระบวนการผลิตตามแนวทางปฏิบัติมาตรฐาน สำหรับ ควบคุมคุณภาพ โดยทุกขั้นตอนสำคัญต่อการได้มาซึ่งวัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน

การตรวจสอบและรับรองคุณภาพสมุนไพรจะเป็นประโยชน์แก่เกษตรกรในการพัฒนาและส่งผลต่อความเชื่อมั่นของผู้ซื้อ/ ผู้ใช้วัตถุดิบ ตลอดจนผู้บริโภค หากการตรวจสอบคุณภาพไม่ผ่านก็จะทำให้ทราบปัญหาว่า ไม่ผ่านข้อไหน เพื่อนำไปค้นหาสาเหตุในกระบวนการผลิต นำไปสู่การควบคุม และปรับปรุงกระบวนการผลิต เพื่อลดความเสี่ยงต่อไป จากการตรวจสอบรับรองคุณภาพวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์สมุนไพรของเกษตรกร โดยกรมวิทยาศาสตร์ การแพทย์ในช่วงที่ผ่านมาพบว่ามีจำนวนตัวอย่างที่ผ่านรับการรับรองคุณภาพประมาณร้อยละ 50 ของตัวอย่างที่ ส่งตรวจสาเหตุของการไม่ผ่านการรับรองที่สำคัญคือมีสารสำคัญออกฤทธิ์ต่ำกว่ามาตรฐานและมีจุลินทรีย์ ปนเปื้อนเกินมาตรฐาน

โอกาสของประเทศไทย

ใช้ STI เพิ่มมูลค่าวัตถุดิบ เพิ่มประสิทธิภาพ ให้มีคุณภาพ
มาตรฐานระดับนานาชาติ มีความปลอดภัย โดยมีข้อมูลเชิง
วิทยาศาสตร์สนับสนุน

มูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ ขมิ้นชันปี 2559

ที่มา: รวบรวมโดยฝ่ายวิจัยนโยบายและความปลอดภัยทางชีวภาพ
อัคร์ พิศาลวานิช และคณะ, 2561

การนำสมุนไพรมาใช้เป็นยาตามหลักสากลต้องทราบรายละเอียดเกี่ยวกับสมุนไพรที่นำมาใช้ ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสมุนไพร

- ชื่อท้องถิ่น
- ชื่ออังกฤษ
- ชื่อวิทยาศาสตร์
- ชื่อพ้อง
- ลักษณะทั่วไปของพืชสมุนไพร
- แหล่งกระจายพันธุ์
- ถิ่นที่อยู่
- ส่วนที่ใช้เป็นยา
- องค์ประกอบทางเคมี

2. ความรู้เกี่ยวกับการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร

- การเพาะปลูก
- การเก็บเกี่ยว
- กรรมวิธีหลังการเก็บเกี่ยว
- การบรรจุและการเก็บรักษา

การนำสมุนไพรมาใช้เป็นยาตามหลักสากลต้องทราบรายละเอียดเกี่ยวกับสมุนไพรที่นำมาใช้ ดังนี้

3. ข้อกำหนดคุณภาพ

- บทนิยาม
- ลักษณะทั่วไปของสมุนไพร
- การตรวจสอบเอกลักษณ์ (เอกลักษณ์ทางเภสัชเวชและเอกลักษณ์ทางเคมี)
- สิ่งแปลกปลอม
- ความชื้น
- ภากรวม
- ภากรวมที่ไม่ละลายในกรด
- สารสกัดด้วยตัวทำละลาย
- สารสำคัญ/สารออกฤทธิ์
- การปนเปื้อนด้วยจุลินทรีย์
- การปนเปื้อนด้วยสารพิษตกค้าง
- การปนเปื้อนด้วยสารหนูและโลหะหนัก
- การปนเปื้อนด้วยสารกัมมันตรังสี

4. ข้อบ่งใช้

5. ความเป็นพิษ

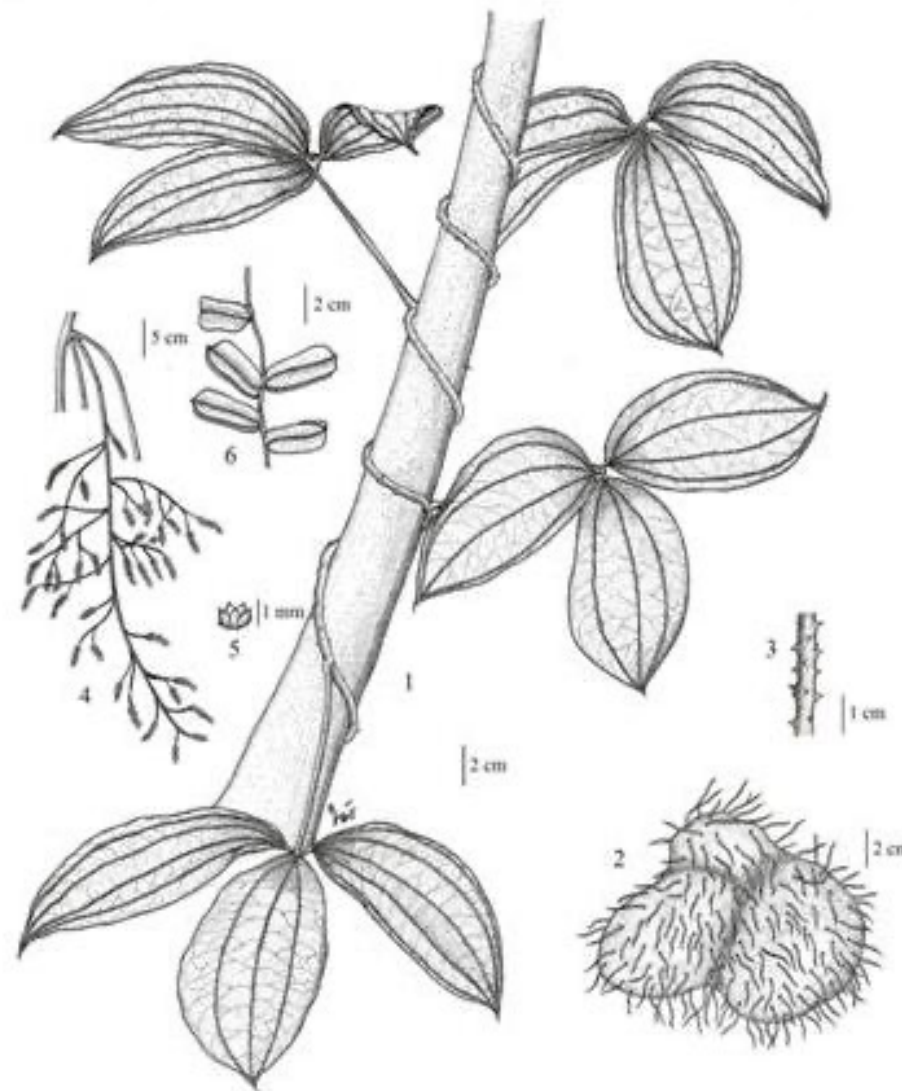
6. ข้อห้ามใช้

7. ข้อควรระวัง

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

เอกลักษณ์ทางเภสัชเวท

เป็นคุณลักษณะจำเพาะทางกายภาพของสมุนไพร สำหรับตรวจสอบชนิดของสมุนไพรที่นำมาใช้ เป็นยาในกรณีที่มีความจำเป็นต้องซื้อสมุนไพรที่ผ่านการแปรรูปมาแล้ว เช่น การ ตัด หั่น ฝาน ทำให้แห้ง ว่าเป็นชนิด ที่ถูกต้องหรือไม่ วิธีการ ตรวจสอบแบบง่ายๆ สำหรับชุมชน คือ การตรวจสอบสมุนไพร โดยใช้ประสาทสัมผัส ทั้งห้า คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส วิธี นี้เป็นการตรวจสอบเบื้องต้นที่สำคัญ ที่จะบอกลักษณะของ สมุนไพรอย่าง หยาบ ๆ ซึ่งแบ่งเป็น

Whole plant of *Dioscorea hispida* Dennst.

1. twining vine with leaves 2. tuber 3. stem 4. flowering branch showing male inflorescence 5. male flowers 6. fruits (capsules)

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

-รูปร่างและขนาดสมุนไพรแต่ละชนิดมีลักษณะเฉพาะตัว เช่น ลักษณะเป็นรูปดาวแปดแฉกของ ผลจันทน์แปดกลีบ

- สีและลักษณะที่น่าสังเกตภายนอก เช่น สีเหลืองของขมิ้นชันต่างจากสีเหลืองของขมิ้นอ้อยลักษณะภายนอก เช่น ก้านเป็นตุ่มของบอระเพ็ด ก้านสีเหลี่ยมของฟ้าทะลายโจร

ต่างกันอย่างไร

ขมิ้นชัน VS ขมิ้นอ้อย

ขมิ้นชัน	ขมิ้นอ้อย
	
ชื่อทางวิทยาศาสตร์ CURCUMA LONGA L. สีเหลืองเข้มหรือสีส้มปนน้ำตาล เหง้ารูปไข่ มีแง่มุมรูปทรงกระบอก หรือคล้ายนิ้วมือ ลดคันคันบำรุงรักษาผิว ลดอาการแพ้	ชื่อทางวิทยาศาสตร์ CURCUMA ZEDOARIA (CHRISTM.) ROSCOE สีออกเหลืองอ่อน เหง้ารูปทรงกระบอกลักษณะป้อมกว่า ลดอักเสบ บำรุงรักษาผิว ได้มากกว่าขมิ้นชัน

Kullaya

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

- รอยหักและสีภายใน เมื่อลองหักสมุนไพรออกจากกันจะมีลักษณะที่สังเกตได้ เช่น สามารถหัก ออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด หักไม่ขาดออกจากกัน หักแล้วมีเสียงดัง หักแล้วผิวหน้าเรียบมีเส้นใย เพราะหักง่าย หรือเหนียวหักยาก สีภายในรอยหักจะแตกต่างจากผิวภายนอกหรือไม่
- กลิ่นและรส กลิ่นของสมุนไพรแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับปริมาณและประเภทของสารระเหยที่มี เช่น กลิ่นของกำยาน อบเชย มหาหิงค์ ฯลฯ ซึ่งเป็นกลิ่นเฉพาะตัว ส่วนรสนั้นใช้วิธีชิมและรับความรู้สึกที่ลิ้น อาจจะมีรส ต่างๆกัน เช่นเปรี้ยว หวาน เค็ม เผ็ด ผาด ฉุน ร้อน เป็นต้น (การชิมรสอาจเกิดอันตรายได้หากมีการปนปลอมจาก พืชที่มีพิษ จึงต้องทำอย่างระมัดระวัง)

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

สิ่งแปลกปลอม

หมายถึงสิ่งอื่นๆ นอกเหนือจากส่วนของพืชที่ต้องการใช้ เช่น ส่วนของพืชชนิดอื่นหรือส่วนอื่นของพืช แม้แต่พืชชนิดเดียวกันหากต้องการใช้ใบก็ไม่ควรมีกิ่งและก้านปนมา รวมทั้งไม่ควรมีกรวด หิน ดิน ทราย ปนมา เป็นต้น โดยทั่วไปควรมีสิ่งแปลกปลอมไม่เกิน 2%

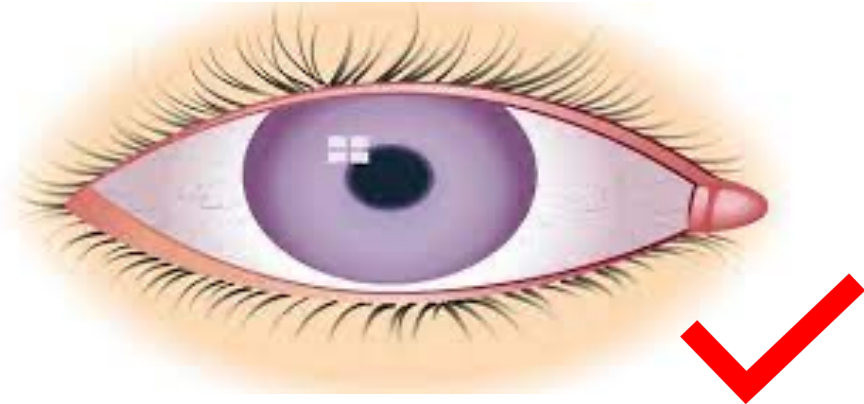

<https://inwfile.com/s-ci/fjppla.jpg>

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

การตรวจสอบสิ่งแปลกปลอม

- * วิธีการตรวจสอบแบบง่ายๆ สำหรับชุมชน โดยการใช้ตาเปล่า และมือแยกแยะสิ่งแปลกปลอมต่าง ๆ ซึ่งน้ำหนักสิ่งแปลกปลอมและคำนวณเป็นร้อยละของสมุนไพรที่นำมาตรวจ
- * วิธีการตรวจสอบโดยห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ โดยการตรวจปริมาณแก้ว แก้วที่ไม่ละลายในกรด สารที่ละลายได้ในน้ำ สารที่ละลายได้ในเอทานอลและน้ำมันระเหยง่าย

http://bqsf.dmsc.moph.go.th/bqsfWeb/wp-content/uploads/2017/06/lab_BQSF-2-300x200.png

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

ความชื้น

โดยทั่วไปสมุนไพรควรมีความชื้นไม่เกิน 10% ยกเว้นสมุนไพรบางชนิด มีการกำหนดไว้ตามความเหมาะสมสมุนไพรที่มีความชื้นมากเกินไปจะทำให้เชื้อจุลินทรีย์เติบโตได้ง่าย ทำให้เกิดการสูญเสียสารสำคัญได้ง่าย วิธีตรวจวัดความชื้น ด้วยตัวเองที่ง่ายที่สุด คือ การหักชิ้นส่วนดูว่ามีความกรอบและหักง่ายหรือไม่ หรือใช้การดมสมุนไพรหลาย ๆ อย่างที่มีความชื้นจะมีกลิ่นอับ

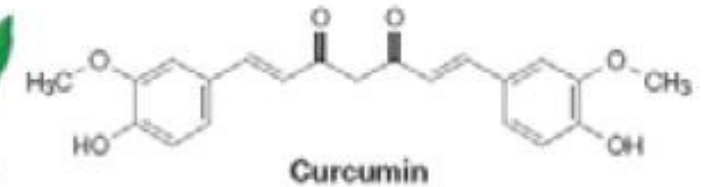
<https://www.napbiotec.com.jpg>

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

สารสำคัญ/สารออกฤทธิ์

สมุนไพรที่มีคุณภาพนั้น จะต้องคำนึงถึงสารสำคัญหรือสารออกฤทธิ์เป็นหลักโดยจะต้องมี ปริมาณสูงตามเกณฑ์มาตรฐานและมีความสม่ำเสมอในทุกส่วนของการผลิต ซึ่งสมุนไพรที่มาจากแหล่งผลิตที่ ต่างกัน และสายพันธุ์ที่ต่างกัน ก็มีส่วนทำให้มีสารสำคัญหรือสารออกฤทธิ์ในปริมาณที่ต่างกันด้วย โดยสมุนไพร ที่ทราบชนิดสารสำคัญหรือสารออกฤทธิ์สามารถใช้วิธีเฉพาะเพื่อตรวจหาปริมาณของสารเหล่านั้นได้ การตรวจ ปริมาณสารสำคัญ หรือการตรวจปริมาณตัวยาในวัตถุดิบสมุนไพร ต้องตรวจในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เท่านั้น

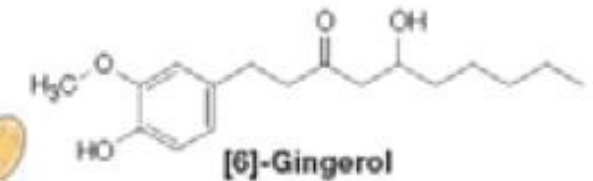
Turmeric

Chilli peppers

Ginger

<https://www.foodnetworksolution.com/uploaded/phenolic%20compound.JPG>

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

การปนเปื้อนด้วยจุลินทรีย์

สมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อนหรือมีปริมาณสิ่งปนเปื้อนอยู่ในเกณฑ์ที่ปลอดภัยก็จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกายในระยะยาวการปนเปื้อนด้วยจุลินทรีย์เป็นสาเหตุทำให้เกิดการสูญเสียสารสำคัญได้ง่าย เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สมุนไพรมีคุณภาพต่ำ ได้อนุญาตให้มีการปนเปื้อนด้วยจุลินทรีย์ได้บ้างแต่ต้องไม่เกินค่า มาตรฐานที่กำหนดไว้ วิธีการตรวจสอบการปนเปื้อนจะต้องตรวจโดยห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์

องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้กำหนดชนิดและปริมาณจุลินทรีย์ที่อนุญาตให้มีได้ในวัตถุดิบ สมุนไพรประเภทต่างๆ
 ดังแสดงในตาราง

ข้อกำหนดชนิดจุลินทรีย์ และปริมาณที่
 อนุญาตให้มีได้ในวัตถุดิบสมุนไพรของ
 องค์การอนามัยโลก

ชนิดเชื้อจุลินทรีย์	ปริมาณต่อกรัม
วัตถุดิบหลังการเก็บเกี่ยวที่เก็บเกี่ยวโดยวิธีที่สะอาด	
Escherichia coli	ไม่เกิน 10^4
Mold propagules	ไม่เกิน 10^5
วัตถุดิบสำหรับชาสมุนไพร (ที่ผ่านการpretreated เช่นล้างด้วยน้ำร้อน) หรือวัตถุดิบสำหรับยาภายนอก	
Aerobic bacteria	ไม่เกิน 10^7
Yeasts และ moulds	ไม่เกิน 10^4
E. coli	ไม่เกิน 10^2
Enterobacteria อื่นๆ	ไม่เกิน 10^4
Salmonellae	ไม่พบ
วัตถุดิบสำหรับยาที่ใช้รับประทาน	
Aerobic bacteria	ไม่เกิน 10^5
Yeasts และ moulds	ไม่เกิน 10^3
E. coli	ไม่เกิน 10
Enterobacteria อื่นๆ	ไม่เกิน 10^3
Salmonellae	ไม่พบ

ที่มา : เอกสารงานวิจัย วัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพ :กรณีศึกษาขั้นต้น

ชนิดและปริมาณตกค้างจาก
สารกำจัดศัตรู

สารกำจัดศัตรูพืช	ข้อกำหนด (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)
Alachlor	0.02
Aldrin and Dieldrin (sum of)	0.05
Azinphos-methyl	1.0
Bromopropylate	3.0
Chlordane (sum of cis, trans-and Oxychlordane)	0.05
Chlorfenvinphos	0.5
Chlorpyrifos	0.2
Chlorpyrifos-methyl	0.1
Cypermethrin (and isomers)	1.0
DDT (sum of p,p-DDT, o,p-DDT, p,p-DDE and p,p-TDE)	1.0
Deltamethrin	0.5
Diazinon	0.5
Dichlorvos	1.0
Dithiocarbamates (as CS ₂)	2.0
Endosulfan (sum of isomers and Endosulfan sulfate)	3.0
Endrin	0.05
Ethion	2.0
Fenitrothion	1.5
Fonofos	0.05
Heptachlor (sum of Heptachlor and Heptachlorepoxyde)	0.05
Hexachlorobenzene	0.1
Hexachlorocyclohexane isomers (other than Ψ)	0.3
Lindane (Ψ -Hexachlorocyclohexane)	0.6
Malathion	0.1
Methidathion	0.2
Parathion	0.5
Parathion-methyl	0.2
Permethrin	1.0
Phosalone	0.1
Piperonyl butoxide	3.0
Pirimiphos-methyl	4.0
Pyrethrins (sum of)	3.0
Quintozene (sum of quintozene, pentachloroaniline and methyl pentachlorophenyl sulfide)	1.0

ข้อกำหนดคุณภาพที่ควรรู้

การปนเปื้อนด้วยสารโลหะหนัก

สมุนไพรไม่ควรมีส่วนผสมของสารหนูและโลหะหนักตกค้าง หรืออาจมีได้แต่ต้องไม่เกินค่าที่กำหนดไว้ องค์การอนามัยโลก แนะนำให้มีการตรวจหาปริมาณของสารหนูและโลหะหนักในสมุนไพรด้วย เนื่องจากมลภาวะของสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษมากขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม และการจราจรรวมถึงการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีองค์ประกอบของสารหนูและโลหะหนักเช่น ตะกั่ว, พรอท, และแคดเมียม ซึ่งเป็นพิษต่อ ระบบต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ระบบประสาท ทางเดินอาหาร และการทำงานของตับ และไต โดยปริมาณของสารเหล่านี้ที่ร่างกายทนได้ต่อ น้ำหนักตัวต่อสัปดาห์ (Provisional tolerable weekly intake: PTWI)

สาร	PTWI* (ไมโครกรัม/กิโลกรัม/สัปดาห์)
Lead	50
Cadmium	7
Mercury	5
Arsenic (inorganic)	15

ปริมาณสารหนูและโลหะหนักที่มนุษย์ทนได้ต่อน้ำหนักตัวต่อสัปดาห์

<https://www.prebuiltfactory.com/images/content/original-1483674500537.jpg>

*thank
you*